

63 mandater. I nov. 1919 var der imidlertid 5 æresmedlemmer og 9 bestyrelsesmedlemmer (de sidste valgtes af, men ikke nødvendigvis blandt, tilsynsrådets medlemmer – jvf. s. 34) med stemmeret; forsamlingen var altså på ialt 68 personer, hvoraf 2, nemlig H. P. Hanssen og formanden grev Schack, undlod at stemme ved den omtalte afstemning.⁵

Fremstillingen bygger for størstepartens vedkommende på kendt og til dels publiceret materiale, som må anses for repræsentativt og tilstrækkeligt. Dog savner man Tardieu's og v. Jessens »Slesvig på Fredskonferencen«, som i hvert fald, hvad angår rømningsspørgsmålet og Dannevirke-bevægelsens holdning og argumentation må betegnes som væsentlig. Det fremgår heller ikke altid af noterne, hvorfra oplysningerne om forløbet af drøftelserne i det politiske forhandlingsudvalg (eks. mødet d. 28.6.1919, s. 20) stammer, ligesom der heller ikke er anført nogen kildeangivelse for folketingets forespørgselsdebat d. 30.7.1919 (s. 28–31).⁶

De her anførte kritiske bemærkninger, der for en dels vedkommende angår tekniske detaljer, er alt i alt af mindre betydning. Vi har med Finks studie fået en grundig og forsvarlig fremstilling af en særdeles vigtig episode i Danmarks og Sønderjyllands historie og en lovende optakt til det i udsigt stillede større værk om genforeningen 1918–20.

Carsten Mogensen

Jens Christian Forman: Den internationale kommissions neutraliseringsforanstaltninger ved folkeafstemningen i Sønderjylland 1920. (171 s. u. å. u. st. (Århus 1975)).

Formans bog er en omarbejdelse af en specialeafhandling og angiveligt af økonomiske grunde kun publiceret i begrænset oplag med henblik på at kunne stilles gratis til rådighed for særligt interesserede og således ikke at erhverve på det fri marked.¹ Det må stærkt beklages, at man har valgt denne udgivelsesform, idet afhandlingen kvalitetsmæssigt sagtens kan bære en egentlig udgivelse, ligesom dens kvantitative omfang ikke i sig selv skulle udgøre nogen alvorlig hindring herfor. Vel er emnet af en forholdsvis speciel karakter og Formans tekst unægtelig noget stiv og knirkende i stil og sprog, men afhandlingen bidrager ikke desto mindre med en række væsentlige resultater, der kan supplere allerede eksisterende fremstillinger omkring folkeafstemningerne i 1920 og Nordslesvigs indlemelse i Danmark. Det er derfor forekommet anmelderen rimeligt med et noget mere omfattende indholdsreferat, end det ellers ville have været hensigtsmæssigt.

Den internationale Slesvig-kommissions (Commission internationale du Slesvig, herefter CIS) indsats i afstemningstiden har været kraftigt kritiseret fra såvel tysk som dansk side specielt med hensyn til forholdene i 2. zone, hvor de nationale modsætninger kom skarpest til udtryk, og hvor neutraliseringsproblemerne følgelig var størst. Forman påpeger med rette, at kommissionens opgave var bunden, nemlig at forberede og gennemføre de folkeafstemninger, som det i Versailles-traktaten var bestemt skulle finde sted i Slesvig. Denne traktat opfyldte i sig selv de vigtigste danske neutraliseringsønsker, nemlig oprettelsen af en international kommission til at forestå afstemningerne og til at varetage administrationen af afstemningsområdet i overgangstiden samt muligheden for allieret militær besættelse af afstemningsområdet. CIS's opgave var på dette givne grundlag at sikre, at den slesvigske befolknings selvbestemmelsesret kunne komme til fri udfoldelse.

¹ Fr. v. Jessen: Håndbog . . . , II, s. 299–300.

² Jvf. Rigsdagstidende F, 1919, sp. 6614–84 eller Fr. v. Jessen: Håndbog . . . , II, s. 263–67.

³ Interesserede skulle ved henvendelse til lektor J. P. Noack, Institut for Historie, Århus Universitet, 8000 Århus C, kunne få oplyst, om det endnu er muligt at erhverve et eksemplar af bogen.

Formans mål har i første række været at fremlægge og diskutere de konkrete indgreb, som CIS foretog, og dernæst at undersøge, hvorledes disse virkede i praksis og vurderedes af de to parter. På denne baggrund skulle det så være muligt at foretage en vurdering af neutraliseringsbehovet og af de mål, som CIS havde sat sig, ved en undersøgelse af, i hvilken udstrækning dansk og tysk medvirken havde betydning for udformningen af CIS' beslutninger samt ved en sammenligning med de parallelle forhold omkring afstemningerne i de tyske østområder.

Konkret har Forman undersøgt neutraliseringsbetstemmelsernes indhold og de hensyn, som kommissionen tog ved fastlæggelsen af indgrebenes omfang. Forman understreger, at alt for omfattende neutraliseringer – f. eks. fjernelse af hele den tyske administration i afstemningsområdet – dels ville skabe praktiske vanskeligheder, dels ville skabe ny ulighed og dermed være i strid med selve plebiscit-tankens og neutraliseringens grundlag – den abstrakte retfærdighed. CIS havde her ingen præcedens at rette sig efter, men måtte tilrettelægge sit program under hensyntagen til det overordnede mål om fair play og de involverede parter forventninger og synspunkter i håb om at undgå såvel utilstrækkelige som overflødige neutraliseringer.

Forman konkluderer, at det var CIS' oprigtige hensigt at foretage de til sikring af fair play nødvendige indgreb, og at denne vilje, således som den bl. a. kom til udtryk i det program, som kommissionen fremlagde i oktober 1919, anerkendtes af begge sider. Dette skyldtes, at CIS-programmet stort set opfyldte de begrænsede danske ønsker, og at det samtidigt var langt mindre omfattende end frygtet fra tysk side. Derimod foretog kommissionen i administrationsperioden, d.v.s. fra 10.1.1920 til 16.6.1920, en række indgreb i 2. zone, der var uacceptable for den tyske part – og som fandt sted efter dansk ønske – uden dog at forfalde til at blive et »ekspeditionskontor til gennemførelse af danske krav« som hævdede i den tyske propaganda. Indgrebenes formål, der var at sikre agitationsfriheden i 2. zone, var i overensstemmelse med neutraliseringens grundprincip, fair play.

Forman sammenfatter sin vurdering af CIS' indsats som følger: indgrebene var rimelige; følgelig fandt afstemningerne sted på fair betingelser, hvorfor også grænsedragningen skete på et rimeligt grundlag og derfor må betragtes som definitiv. Mens næppe mange efter at have stiftet bekendtskab med Formans overbevisende argumentation vil være uenige i bedømmelsen af CIS' indsats, vil hans konklusion, hvad angår grundlaget for grænsedragningen og dennes forløb, næppe kunne undgå at møde modsigelse. Forman synes da også her at gå et skridt videre end hans eget oplæg egentlig berettiger, idet han, som omtalt, indledningsvis netop understregede, at de vigtigste afgørelser vedr. zoneinddeling, afstemningsform m.v. allerede var truffet endnu inden oprettelsen af CIS.

Af kritiske bemærkninger i øvrigt kun følgende, der i forhold til helhedsvurderingen af Formans arbejde kun er småting. Det ville være velgørende blot engang imellem at blive udsat for en konsekvent stavemåde af sydslesvigske stednavne, altså enten tysk eller dansk – f. eks. Mürwik eller Mørvig, blot ikke Mørvick. For de færreste læsere vil det formodentlig være forståeligt, hvorfor kommissærerne Marling og v. Sydow på s. 71 kan udgøre et flertal over for kommissærerne Claudel og Hefte, når det ikke nævnes, at formandens, d.v.s. Marlings, stemme ifølge Versailles-traktatens art. 437 i tilfælde af stemmelighed skulle være udslagsgivende. Kommentaren i note 450 på s. 135 om, at de danske nationalistiske kredses påstand om, at befolkningen i Slesvig i hvert fald ned til Dannevirke var af dansk nationalitet uanset sprog og sindelag, på baggrund af udviklingen i Sydslesvig efter 1945 skulle have vist sig at have en vis rigtighed, er ganske enkelt absurd. Forman har selvsagt ret i, at den voldsomme vækst i danskheden efter 1945 ikke skyldtes »flæskepakker« alene, men så sandelig da heller ikke »blodets røst« eller lign., hvilket næppe heller Forman kan mene. Den forskel som postuleres mellem det borgerlige Slesvig-Holstens grænsepolitik i Weimar-tiden og under nazismen på s. 140, er ikke

dokumenteret med henvisningen i note 473. Dette spørgsmål er en tand mere kompliceret end som så. Til slut: Det er også lidt uheldigt, at den samtidige tyske presse kun er benyttet via citater og referater i danske blade.

Afgørende er, at Formans vurderinger i øvrigt er nøgterne og veldokumenterede. Afhandlingen hviler på et særdeles omfattende og efter anmelderens vurdering dækkende og repræsentativt kildemateriale og udgør i sin helhed en velgørende kontrast til Hans Dietrich Lehmanns dissertation »Der deutsche Ausschuss und die Abstimmungen in Schleswig 1920« fra 1969, hvis ganske utilstrækkelige kildegrundlag og især tendensiøse fortolkninger Forman atter og atter kan afdække og påpege. Af denne årsag er det ekstra beklageligt, at Formans afhandling skal være forbeholdt en udvalgt skare heldige, der nåede at sikre sig manuskriptet i tide.

Carsten Mogensén

Jørgen Hæstrup: Den 4. våbenart. Hovedtræk af de europæiske modstandsbevægelser historie 1939–45. Odense Universitetsforlag. Odense 1976. 535 s.

För att karaktärisera motståndet i de av tyskarna ockuperade länderna under det andra världskriget och som ett uttryck för de förhoppningar som knöt sig till det präglades i England beteckningen det fjärde vapenslaget. I sin bok anknyter Jørgen Hæstrup till denna beteckning, dels genom titeln, dels genom att ställa frågan om beteckningen var berättigad eller »i vilket omfang det er rimeligt at hævde, at de europæiske modstandsbevægelser under den 2. verdenskrig udviklede sig til at blive et kampmiddel, der psykologisk, militært og politisk kom til at gribe dybt og måske endda afgørende ind i krigens totalforløb«. Hæstrup ägnar sig således åt den livligt diskuterade frågan om motståndets betydelse. Dess besvarande är bl. a. beroende av hur man definierar motstånd.¹ Härunder räknar Hæstrup in och analyserar en lång rad företeelser som sträcker sig från mer eller mindre subtila yttringar av ovilja – social utfrysning av ockupanterna, ironi, användning av provocerande symboler o.s.v. – via strejker, demonstrationer och underrättelsetjänst till sabotage, attentat och underjordiska militära operationer. Hæstrup behandlar vidare inte bara motståndets militära utan också dess politiska och psykologiska dimensioner och konsekvenser. Han framhåller hur den tyska ockupationen följdes av en »eruption« av politiskt intresse. Den hårdhänta censuren och isoleringen skapade ett oemotståndligt informationsbehov. Hæstrup menar att Europa aldrig ägt en friare press än den som växte upp under jorden i de ockuperade länderna. Den bidrog till en moralisk mobilisering och skapade en oerhört ökad politisk medvetenhet med konsekvenser som sträckte sig till efterkrigstiden. Överhuvud satte motståndet djupa spår i den politiska utvecklingen. Detta är påtagligt för länder som Jugoslavien, Albanien och Grekland men gäller enligt Hæstrup också för de väst- och nordeuropeiska småstaterna och deras övergång från neutralitet till allianspolitik.

Hæstrup skildrar individuella reaktioner liksom kollektiva manifestationer – med tonvikten lagd vid de senare. Etablerade institutioner, partier, fackföreningar o.s.v. agerade olika och med stora skillnader från land till land. Kommunisterna spelade överallt en viktig roll – mest uttalat i Jugoslavien, Albanien, Grekland, Italien och Frankrike, mindre tydligt i nordvästra Europa. De var emellertid genomgående de mest militanta och bäst organiserade bland motståndsfolket. Tyskarna försökte i allmänhet undvika konfronta-

¹ Jfr. Stephen Hawes som framhållit hur det finns stora variationer i vad som räknas till motstånd och att detta får avgörande betydelse för bedömningen. Stephen Hawes, *Conclusion. Resistance in Europe: 1939–45*, ed. Stephen Hawes and Ralph White, Harmondsworth 1975, s. 221 ff.